

Recensioner

Christian Abrahamsson (2008) *Topoi/graphein*. Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet

Alla som har blivit imponerade eller kanske rentav förförda av Johan Asplunds kända formulering att "socialpsykologin är – eller borde vara – en vetenskap *om snedstrecket* mellan individ och samhälle", borde läsa Christian Abrahamssons avhandling *Topoi/graphein*. Om man har tagit Asplunds ord på allvar har man nämligen rimligtvis också funderat över hur man gör när man undersöker snedstrecket. Alla som har läst sin Asplund noggrant vet också att den snygga formuleringen är lånad. I original, hos kulturgeografen Gunnar Olsson, heter det "–/–" och utgör närmast en vetenskaps-teoretisk kritik av forskning som gärna undersöker de ting som står i relation (– –) men som varken har intresse eller verktyg för att undersöka själva relationen (/). Abrahamsson är en kulturgeograf som har gått i Olssons skola. Hans avhandling vill vara en undersökning av snedstrecket, eller som han benämner det: mellanrummet. Han undrar om det är möjligt att (geografiskt) förstå de relationella mellanrum som finns mellan människor, mellan människa och omvärld; om det är möjligt att på något sätt kartografiskt skissa det sociala.

För att undersöka mellanrummet använder sig Abrahamsson av tre filmer och (tre) teoretiska argument. Dessa löper parallellt genom avhandlingens tre huvudkapitel. I det första kapitlet gestaltas det geografiska och sociala utrymmet *Terra Firma* – den fasta marken – av nutida storstadsliv med filmen *Code Inconnu*. I bokens andra kapitel exemplifieras *Terra Nullius* – ingenmanslandet – av *Lord of the Flies*, och i det tredje och sista kapitlet får *Apocalypse Now* representera *Horror Vacui* – rädslan för tomheten. Dessa tre "områden" utgör enligt Abrahamsson olika tidsrumsliga perspektiv med specifika kännetecken och sätt att skapa mening för människor. Vad han vill visa i sina analyser är dock att de inte är stabila, utan snarare stabiliserande, att de inte är fixerade utan fixerande. Det är enligt Abrahamsson med hjälp av denna typ av tidsrumsliga perspektiv som människor lyckas navigera och skapa mening i en oförutsägbär värld. De tre kapitlen vill också visa på en rörelse från det fasta, till det totalt upplösta tillståndet och vad som kan ske med människor i dessa.

Resultatet av undersökningarna står bland annat att utläsa i avhandlingens minimalistiska och radikala form. Här överskrids konventioner och materialet presenteras med intentionen att det eftersökta mellanrummet bokstavligen ska *synas* och *upplevas*. Varje uppslag i bokens tre huvudkapitel utgörs av en a-sida och en b-sida. På a-sidan återberättas scener ur den film som används i kapitlet, och på b-sidorna förs en teoretisk diskussion om relationella positioner, med kommentarer till de filmsekvenser som beskrivits. Tanken är enligt Abrahamsson att det ska vara möjligt att läsa boken

på flera sätt, antingen från a-sidans övre vänstra hörn till b-sidans nedre högra hörn, eller genom att först läsa a-sidorna och sedan b-sidorna. Innehållsförteckningen över bokens parallella disposition utstrålar den utstuderade minimalism som fullbordar avhandlingen. Varje rubrik utgörs av ett enda ord. De tre kapitlen är betitlade med ett (dubbelt) tematiskt begrepp som i sin tur följs av fem (dubbla) underrubriker som behandlar kännetecken, rörelser och skeenden, positionsbestämningar och psykologiska dilemman som följer med de tre perspektiven.

Som läsare övertygas jag av högersidornas text. Framförallt är kapitel två om ”passager” sociologiskt intressant. Här bedrivs en allvarlig argumentation av vad vi inom sociologin kanske bäst känner som tillblivandets ontologi; frågor som vi finner i verk av bl.a. Simmel och Mead. Artikulerandet av det svårbegripliga socialpsykologiska dilemmat vad gäller enskilda individers behov av andra för att över huvud bli sig själva görs här med bravur. Utan att tidigare ha läst vare sig Michel Serres eller Gilles Deleuze övertygas jag här om deras relevans för den sociala frågan. Men för att använda en av de titlar som Abrahamsson själv arbetar med, så upplever jag stundtals avhandlingen som en okänd kod att tyda. Vad som besvärar mig är att jag inte övertygas av a-sidornas bidrag till den text som växer fram på b-sidorna. Utgör filmerna, som Abrahamsson hävdar empiri? Är det verkligen en diskussion av filmerna som genomförs eller innebär de snarare illustrationer av tre mellanrum som framkommit för författaren på annat sätt? Finns verkligen det relationella mellanrummet, det *och* som eftersträvas, mellan empiri och teori, mellan bild och text, annat än som oförmedlad, vit tomhet? Urvalet av filmer och scener förblir också oklart. När bilder från filmerna dessutom återfinns på b-sidorna tappar jag greppet om avhandlingens omsorgsfulla form. Är bilderna på b-sidorna en analys eller har författaren här övergett den form han angett för avhandlingen? Kanske är det helt enkelt ett sådant paradoxalt mellanrum som Abrahamsson vill åstadkomma.

När jag kommer till epilogen som genom nio minimalistiska figurer, tre för varje kapitel, vill förtydliga resultatet av undersökningarna så står jag åter inför den okända koden. Hur ska jag förstå dessa minimalistiska poem? Följer de på varandra? Är de nödvändiga för en förståelse av en social geografi? Är de tillräckliga? Hur förhåller de sig till varandra? Att de tre presenterade mellanrummen är ordentligt utredda står klart, men deras fulla betydelse, vilka andra som eventuellt skulle finnas, och hur dessa skiljer sig från andra försök att begreppsliggöra mellanrummet blir obesvarat. Utan detta är det svårt att helt avgöra betydelsen av det som framkommit. Jag tar hjälp av innehållsförteckningen för att försöka knäcka koden, men är osäker på om jag lyckas.

Trots dessa kritiska anmärkningar om formen vill jag återvända till min inledande uppmaning. Om man är intresserad av att förstå snedstreckat mellan människor så ger Abrahamssons avhandling både insikter i vad det sociala kan innebära och god vägledning i hur detta kan göras. För läsaren som är beredd att anstränga sig litet för att tänka bortom konventioner så har Abrahamssons sätt att arbeta med frågan om det sociala en hel del att bidra med. På det hela taget är *Topoi/graphein* en välskriven och väl genomförd studie med spännande förslag till hur det sociala livet kan för-

stås. Dessutom ger den kunskap om skeenden, tid och rumsligheter som ofta saknas i sociologiska studier.

Jessica Mjöberg, Sociologiska institutionen, Uppsala universitet

Magnus Wennerhag (2008) *Global rörelse: den globala rättviserörelsen och modernitetens omvandlingar*.

Stockholm: Atlas

Utvecklingen av både teoretisk och empirisk kunskap om sociala rörelser har i hög grad varit relaterad till rörelsevågor som vid olika tidpunkter brutit fram i det moderna samhället. Dessa rörelsevågor har inte bara utövat inflytande på rörelseforskningen utan på sociologin generellt. Det gäller t. ex. arbetarrörelsens genombrott i Europa under sent 1800-tal – och på 1960-talet de anti-koloniala rörelserna i Syd och studentrörelsen i Nord. På 1980-talet utgjorde en rörelsevåg, knuten till miljö- och de nya freds- och kvinnorörelserna, bakgrunden till teorin om ”nya sociala rörelser”.

Under 2000-talet har det publicerats en rad böcker och artiklar som haft sin utgångspunkt i en samtida global rörelsevåg – ledd av den globala rättviserörelsen – som fick sitt mediala genombrott i samband med protesterna mot WTO-mötet i Seattle 1999 och som sedan, med början 2001, har manifesterats genom de så kallade sociala forumen på lokal, regional, nationell och global nivå. Bara i Sverige publicerades under 2008 fem avhandlingar med anknytning till den globala rättviserörelsen/de sociala forumen.¹ Magnus Wennerhags *Global rörelse* är den mest ambitiösa och omfattande av dessa.

I likhet med många andra arbeten på rörelseforskningens fält syftar avhandlingen att ge ett bidrag inte bara till rörelseforskningen, utan också till den sociologiska kunskaps- och teoriutvecklingen på ett mer generellt plan. I avhandlingens första del, ”Sociala rörelser och modernitetens omvandlingar”, utvecklar Wennerhag sitt teoretiska ramverk i dialog dels med den samhällsvetenskapliga rörelseteorin – från 1840-tal fram till dagens teoridiskussion – dels med generell sociologisk modernitetsteori. Han hämtar sin teori om modernitet från den tyske sociologen Peter Wagner och motiverar detta med att Wagner lyfter fram modernitetens *politiska* dimension.

Ur den första delens dialog med rörelseteorins historia genererar Wennerhag en

1 De övriga fyra är Henrik Nordvall, *I skärningspunkten mellan det globala och det lokala. Tolkningsprocesser och koalitionsbyggande i organiseringen av lokala sociala forum*, Niklas Hansson, *Nätverkspolitik. Organisering, öppenhet och kontroll i Göteborgs Sociala forumprocess 2003–2005*, Pia Brundin, *Politics on the Net: NGO Practices and Experiences* och Mats Pellbring, *Laissez-faire, systemkritik eller reformism? En studie av den svenska opinionsbildande globaliseringsdiskursen i dagspress, 1992–2001*.

serie frågeställningar som utgör utgångspunkten för avhandlingens andra del, ”Den globala rättviserörelsen, globaliseringen och politikens förändringar”, som huvudsakligen är empirisk. Wennerhag besvarar sina frågeställningar med hjälp av en bred uppsättning metoder och ett omfattande empiriskt material. Det viktigaste materialet i undersökningen är de enkätstudier som Wennerhag tillsammans med fyra kollegor genomfört i anslutning till tre lokala sociala forum i Sverige (ett material som också låg till grund för den tidigare boken *Aktivister*) – och som jämförs med enkätstudier som gjorts vid europeiska och världssociala forum. Detta material kompletteras med semistrukturerade intervjuer och fokusgruppintervjuer. Ett kapitel utgörs av en relativt fristående studie i form av en textanalys av den svenska mediediskursen om den globala rättviserörelsen. Denna fyller dock en viktig funktion i avhandlingen, eftersom Wennerhag kan visa att resultaten av hans egen studie i många avseenden vederlägger de bilder av den globala rättviserörelsen som etablerats i de svenska medierna. Medan rörelsen i anslutning till demonstrationer mot toppmöten ofta har framställts som ett hot mot demokratin ger Wennerhag en rad belägg för att den tvärtom kan förstås som en demokrati rörelse. Enligt Wennerhags enkätundersökningar ser aktivisterna det som centralt att demokratisera både nationella och övernationella institutioner, samtidigt som de i sitt eget engagemang uttrycker preferenser för ett gräsrotsorienterat engagemang i förhållande till vad man uppfattar som ett trögrörligt och hierarkiskt partisystem. I anslutning till detta har ett deltagardemokratiskt demokratiideal varit framträdande och här understryker Wennerhag att aktivisterna fäster stor vikt vid att rörelsen *i sig* måste vara demokratisk och bejaka mångfald.

Utöver det faktum att aktivisterna ger uttryck för demokratiska värderingar är rörelsen enligt Wennerhags egen analys en del av en global förändringsprocess som driver fram politiska förändringar, till vilka hör nya former av medborgarskap och transnationella politiska offentligheter. Forumprocessen slår en brygga mellan ”nya” och ”gamla” sociala rörelser genom att kombinera livspolitik med krav på social rättvisa och ett försvar av de offentliga och politiska institutionerna, något som Wennerhag menar bör ses som ett återupprättande av den breda medborgarrollen.

Magnus Wennerhags avhandling är ett gediget arbete och ett betydande bidrag till rörelseforskningen genom sin teoretiskt informerade och systematiska empiriska undersökning av den svenska delen av den globala rättviserörelsen. Wennerhag visar med boken att han har hög kapacitet att formulera och hantera komplexa teorier och analyser, och att han även behärskar en rad sociologiska metoder – och förmår kombinera dem på ett produktivt sätt.

Mina främsta invändningar gäller avhandlingens underbetoning dels av ett konfliktperspektiv på sociala rörelser, dels av ett globalt perspektiv på både rörelseteori och empiriska rörelseprocesser. Jag menar att båda dessa brister är en konsekvens av att Wennerhag har valt att knyta sitt teoretiska perspektiv alltför hårt till en specifik version av modernitetsteorin. Ett tydligare konfliktperspektiv hade möjliggjort en mer kvalificerad analys både av hur den globala rättviserörelsen formats i ett antagonistiskt förhållande till sina opponenter, och av konflikter inom rörelsen, som nu framstår som alltför homogen. En av rörelsernas viktigaste interna konfliktlinjer är

relaterad till förhållandet mellan Nord och Syd, vilket också pekar mot bokens underbetoning av ett globalt perspektiv.

Wennerhag framhåller förvisso att hans egen empiriska undersökning i första hand gäller Sverige. Med tanke på närheten och tillgången till det rika material som finns tillgängligt om europeiska forumaktivister kan det också förefalla rimligt att Wennerhag lägger tonvikt på europeiska jämförelser. Men givet både bokens och rörelsens namn hade en mer utförlig diskussion och problematisering av förhållandet mellan aktivister i Nord och Syd inom den globala rättviserörelsen varit på sin plats. Detta skulle också varit i linje med avhandlingens starka betoning på att den globala rättviserörelsen kan förstås som en rörelse av rörelser.

Detta problem grundläggs i teorigenomgången, där Wennerhag endast ägnar en fotnot åt den kritik som pekat på att rörelseforskare i hög grad formulerat sina generella teorier med utgångspunkt i studier av rörelser i Nord. Det medför att Wennerhag kan hävda att protesterna år 1968 och de nya sociala rörelser som växte fram vid denna tid huvudsakligen var "ett västligt fenomen" (s. 123) – när den viktigaste referenspunkten och politiska erfarenheten för 60-talets aktivister i Väst i själva verket var impulserna från de anti-koloniala rörelserna i Afrika, Asien och Latinamerika. Istället för att vila så tungt på Wagner hade Wennerhag haft stor nytta av att titta närmare på den senare diskussion som diskuterar kolonialismens betydelse för moderniteten i Europa, samt även på den forskning som lyfter fram de anti-koloniala rörelsernas och avkoloniserings betydelse för de så kallade nya sociala rörelserna i väst under efterkrigstiden.

Denna kritik ska emellertid inte överskugga det faktum att avhandlingen berikar vår förståelse av samtida sociala rörelser. Både i Sverige och internationellt börjar vi nu se konturerna av en ny generation rörelseforskare, av en ny fas av kunskaps- och teoriutveckling i anslutning till forskningsfältet sociala rörelser, och kanske också inom sociologiämnet mer generellt – och Wennerhags avhandling bör ses i detta sammanhang.

Håkan Thörn, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet

Zhanna Kravchenko (2008) *Family (Versus) Policy – Combining work and care in Russia and Sweden.* Sociologiska Institutionen, Stockholms Universitet

Zhanna Kravchenkos avhandling undersöker hur familjepolitiken lyckats underlätta för människor att hantera de dubbla kraven från arbete och familj i Ryssland och Sverige. I avhandlingens inledning förs bland annat en diskussion av olika definitioner av familjepolitik. Generellt är familjepolitik oftast definierad som en underavdel-

ning till socialpolitiken eller ett politiskt område som är oberoende av, eller till och med mer omfattande än, socialpolitik. Gränsen mellan välfärdspolitik och familjepolitik är dock fortfarande oklar. Vidare genomför Kravchenko en kritisk analys av tidigare försök, som bland annat gjorts av Gösta Esping-Andersen, att klassificera stater i olika välfärdsstatstypologier. Hon konstaterar att denna typ av indelning av stater i olika typer av välfärdsregimer eller välfärdsstatsmodeller har genomgått omfattande empirisk prövning men även blivit utsatt för omfattande kritik. En allmän kritik är att denna typ av typologisering döljer mer än den visar samt att den suddar ut nyanser och är okänslig för förändring (exempelvis den dramatiska förändringen i Östeuropa). Övrig kritik som tas upp är att välfärdsresurser som familje- och släktskapsband till stora delar negligeras i denna typ av forskning. Ytterligare en kritik mot dessa teoretiska perspektiv är att de är utvecklade och testade på ett begränsat antal länder, företrädesvis västländer.

Kravchenko går vidare med att diskutera det som hon kallar det feministiska eller kön/familjeperspektivet på välfärdsfördelning. Denna inriktning intresserar sig för vad politikens innehåll och form betyder för mäns och kvinnors tillgång till offentliga förmåner och service. Framförallt har dess teorier inkluderat det obetalda arbetet i hemmet, vid sidan av staten och marknaden. Den teoretiska diskussionen landar i en teoretisk modell som för samman de tre dimensionerna staten, familjen och marknaden. Modellen som används för att analysera familjepolitiska inputs/outputs/outcomes i de empiriska avsnitten är en könskontraktstriad: a) *det officiella kontraktet* (i vilken utsträckning familjepolitiken underlättar kvinnors arbetsmarknadsdeltagande) b) *det normativa kontraktet* (i vilken utsträckning familjepolitiken reflekteras i människors attityder) och c) *vardagskontraktet* (i vilken utsträckning familjepolitiken reflekteras i familjens beteende).

Den inledande empiriska delen i avhandlingen analyserar det *officiella kontraktet*. Med hjälp av officiella dokument och statistik undersöker Kravchenko hur familjepolitiken organiseras i Ryssland och Sverige. Här konstateras att både Ryssland och Sverige har implementerat en omfattande familjepolitik som syftar till att stödja en familjemodell som består av två försörjare. Båda länderna har investerat i omfattande barnomsorg, föräldraledighet och finansiellt stöd till barnfamiljer. Däremot har man i Ryssland inte försökt förändra bilden av kvinnan som huvudansvarig för hushållsarbete och omsorg på samma vis som man gjort i Sverige. De så kallade pappamånaderna har signifikant ökat mäns involvering i omsorgen om barnen i Sverige.

Resultaten rörande det *normativa kontraktet* baseras på analyser av tidigare forskning och den internationella attitydundersökningen International Social Survey Program (ISSP). En huvudfråga är huruvida politiska och ekonomiska val har understötts av, och är konsistenta med, individens värderingar. Resultaten visar att trots att andelen förvärvsarbetande kvinnor är hög i båda länderna och familjepolitiken liknande så skiljer sig attityderna åt. I Sverige finns det en korrespondens mellan politik och attityder men i Ryssland är attityderna till kvinnans roll i arbetsliv och familjeliv mer "traditionella" än vad politiken och beteendet bland kvinnor är. Men inte heller i Sverige finns det total konsistens mellan det officiella och normativa kontrakten efter-

som värderingarna är mindre egalitära än vad som kunde förväntas mot bakgrund av den politik som förs i Sverige. Vidare finns det en tendens till att de politiska försöken att utjämna arbetsfördelningen mellan män och kvinnor har gett ett större resultat i Sverige än i Ryssland. Sverige håller på att utvecklas till en *dual-earner/career model* medan Ryssland är kvar i en *dual-earner model* och i en *female-career model*.

Vardagskontraktet analyseras genom intervjuer med individer i Sverige och Ryssland om hur de fördelar betalt och obetalt arbete. Individerna är rekryterade via författarens eget nätverk. Generellt verkar arbetet med att försöka skapa balans mellan arbetsliv och familjeliv vara mer organiserat och planerat i Sverige än i Ryssland. Ryska föräldrar beskriver arrangemangen som tämligen spontana och flexibla, och att man har flera bra alternativ att välja på. En intressant paradox är att den normativa inramningen inte stämmer överens med praktiken i något av länderna. I Sverige lyckas inte alltid par fördela arbete enligt de egalitära idéerna, medan par i Ryssland har betydligt mer traditionella värderingar om hur arbete ska fördelas jämfört med hur de faktiskt fördelar arbetsuppgifter i vardagen.

Kravchenko konstaterar i sin avhandling att det är den generella ansatsen tillsammans med användandet av olika typer av data och metoder som skiljer denna studie från många andra. Jag skulle vilja påstå att detta är både den stora svagheten och den stora styrkan i avhandlingen. Svagheten består i att en sådan ambitiös ansats gör det näst intill omöjligt att knyta ihop och följa upp alla trådar. Exempelvis är det svårt att skapa precision i hur olika begrepp och fenomen förhåller sig till varandra, inte minst när det gäller antaganden om oberoende och beroende variabler, samt kausala riktningar. Det är exempelvis ibland oklart hur begrepp som *officiellt kontrakt*, *förvärvsarbete* och *marknaden*, samt *omsorgsansvar*, *vardagskontrakt* och *familj*, förhåller sig till varandra. Det saknas även till stora delar en diskussion kring hur de olika metoderna kompletterar och berikar varandra, samt hur resultaten förhåller sig till etablerade forskningsresultat och teorier på området. Därmed framhävs inte det faktum att avhandlingens resultat till vissa delar kompletterar brister som Kravchenko pekat ut i den tidigare forskningen.

Styrkan med det omfattande angreppssättet är att Kravchenko belyser forskningsproblemen från olika perspektiv och med olika metoder. Läsaren får en fyllig och nyansrik bild av vad familjepolitiken i Ryssland och Sverige betyder för människors möjligheter att kombinera rollen som försörjare med föräldrarollen. Samtidigt som resultaten från de olika metoderna bekräftar och kompletterar varandra, visar de även på en del motstridiga resultat som gör det svårt att dra generella slutsatser om skillnader och likheter. Denna slutsats är nog så viktig att framhäva med tanke på att många studier på detta område drar långtgående generella slutsatser om hur länder och typer av välfärdsstater förhåller sig till varandra utan att diskutera den komplexitet som omgärdar relationer mellan politik, attityder och praktik. Ett viktigt bidrag i avhandlingen som avslutningsvis måste framhävas är den kunskap som förmedlas om ryska förhållanden när det gäller familjepolitikens utformning och dess konsekvenser.

Mikael Nordenmark, fakultetsopponent